

УДК 342.9:620.92(477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.3.12>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ В УКРАЇНІ

Задорожний Ю.А.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного та адміністративного права
Національного транспортного університету
ORCID: 0000-0002-7704-5093*

Задорожний Ю.А. Правове регулювання розвитку альтернативної енергетики в Україні.

Стаття присвячена правовому регулюванню і стимулюванню розвитку альтернативної енергетики в Україні. Встановлено, що тривалий час домінуючим інструментом правового регулювання виробництва електроенергії з альтернативних джерел енергії в Україні було стимулююче тарифоутворення у формі «зеленого» тарифу. Доктрина права ідентифікує цей інструмент як комплексний інститут, що становить: різновид стимулюючих господарсько-правових засобів; спосіб реалізації принципу державного стимулювання альтернативної енергетики; один із адміністративних засобів правового регулювання відносин у сфері використання альтернативних джерел енергії. Отже, правове регулювання альтернативної енергетики в Україні має комплексний характер, тому повинно враховувати публічні і приватні інтереси.

Обґрунтовано, що відновлювальна електроенергія, за умови ефективного її генерування, використання і належного правового регулювання, може стати потужним джерелом економічного протистояння держави не тільки воєнним викликам, а й слугуватиме надійною опорою повоєнного економічного відновлення України. Законодавчі кроки України у сфері регулювання відновлювальної електроенергії повинні бути привабливі для національних і міжнародних інспекторів і практично орієнтовані. Указано, що держава повинна забезпечити спрощення та стовідсоткову цифровізацію дозвільних процедур, щоб виключити будь-які корупційні ризики, залишивши за собою право стратегування, регулювання, нагляду і забезпечення конкурентності ринку, максимально мінімізуючи регуляторні ризики для інвесторів і споживачів.

Констатовано, що національний законодавець втілює законодавчі ініціативи у сфері відновлювальної енергетики, фактично слідуючи предметним директивам дорожньої карти ЄС. І це має сенс, тому що напрацьовані в ЄС механізми правового регулювання цієї сфери економіки мають фактично універсальну прийнятність і застосовність.

Зауважено, що законодавець, слідуючи вимогам ЄС, повинен керуватися й національними інтересами і системно ідентифікувати економічну спроможність держави в умовах воєнних викликів, а також бути максимально відкритим до інвестора, що слугуватиме сигналом демократичної «зрілості» нашої держави стати надійним економічним партнером. Зроблено висновок про необхідність активної ролі нашої держави у встановленні передбачуваних правил, що забезпечать стійкий розвиток відновлюваної енергетики та її енергетичну безпеку.

Ключові слова: правове регулювання, адміністративно-правовий механізм, розвиток відновлюваної енергетики, альтернативні джерела енергії, альтернативна енергетика, міжнародне право.

Zadorozhny Yu.A. Legal regulation of alternative energy development in Ukraine.

The article is devoted to the legal regulation and stimulation of the development of alternative energy in Ukraine. It has been established that for a long time, the dominant instrument of legal regulation of electricity production from alternative energy sources in Ukraine was incentive tariff setting in the form of a «green» tariff. Legal doctrine identifies this instrument as a complex institution that constitutes: a type of incentive economic and legal means; a way of implementing the principle of state stimulation of alternative energy; one of the administrative means of legal regulation of relations in the field of

alternative energy sources. Therefore, the legal regulation of alternative energy in Ukraine is complex in nature and must take into account both public and private interests.

It is reasonable to assume that renewable electricity, provided it is generated and used efficiently and properly regulated, can become a powerful source of economic resistance for the state not only to military challenges, but also serve as a reliable foundation for Ukraine's post-war economic recovery. Ukraine's legislative steps in the field of renewable electricity regulation should be attractive to national and international inspectors and practically oriented. It is stated that the state should ensure the simplification and 100% digitization of licensing procedures in order to eliminate any corruption risks in the field of executive power, while retaining the right to impose penalties.

It has been established that the national legislator implements legislative initiatives in the field of renewable energy, effectively following the substantive directives of the EU roadmap. This makes sense, because the mechanisms developed in the EU for the legal regulation of this sector of the economy are in fact universally acceptable and applicable.

It was noted that, in following EU requirements, legislators should also be guided by national interests and systematically identify the economic capacity of the state in the context of military challenges, as well as be as open as possible to investors, which will serve as a signal of our state's democratic «maturity» to become a reliable economic partner. It was concluded that our state needs to play an active role in establishing predictable rules that will ensure the sustainable development of renewable energy and its energy security.

Key words: legal regulation, administrative and legal mechanism, development of renewable energy, alternative energy sources, alternative energy, international law.

Постановка проблеми. Повномасштабна збройна агресія РФ спричинила безпрецедентні руйнування енергетичної інфраструктури України та актуалізувала подвійний імператив: з одного боку, забезпечити енергетичну безпеку й стійкість енергетичної системи одночасно з виконанням цілей декарбонізації, а з іншого – максимально наблизити національне законодавство до права ЄС у цій сфері правовідносин. Нові виклики потребують застосування нових підходів їх подолання, якщо «чинні» інструменти не спрацювують.

Дійсно, наявні інструменти стимулювання альтернативної (відновлюваної) енергетики в Україні є недостатніми. До прикладу, модель «зеленого» тарифу, частково вичерпала свій потенціал, зокрема очевидними є системні її регуляторні вади (фінансова розбалансованість, нерівномірний розподіл державної підтримки) та ін. Крім того, механізм адміністративно-правового регулювання відносин, пов'язаних з відновлюваною енергетикою в Україні, потребує змістовного апгрейду, тобто ефективного його «перезапуску» з переходом на вищий рівень адміністрування задля отримання максимального результату при найменших супутніх затратах. Це означає, що держава має позбутися таких «кайданів» як фрагментарність процедур дозвільної діяльності, правова невідомість щодо систем зберігання енергії та розподіленої генерації (зокрема енергетичних спільнот), обмеження доступу до мереж і балансування, відсутність повноцінного обігу гарантій походження електроенергії, недостатня прозорість і координація органів публічної влади, прискікання корупції у всіх її проявах тощо. Відтак, держава як стратегічний замовник послуг відновлюваної енергетики, регулятор і гарант конкурентних, прозорих, передбачуваних і справедливих правил гри у цій сфері відносин, має всі «козири», щоб стати ефективним менеджером задля забезпечення своєї енергетичної безпеки та конкурентоспроможної стійкості на європейському ринку.

Метою статті є дослідження з урахуванням напрацювань правової науки вітчизняного і міжнародного законодавства, а також практики його застосування, найбільш ефективних механізмів стимулювання розвитку альтернативної енергетики в Україні та ідентифікації викликів у цьому процесі та визначення ролі держави в їх подоланні.

Стан опрацювання проблематики. Питання стимулювання розвитку альтернативної енергетики, не зважаючи на військові і пов'язані з ним різновекторні геополітичні, економічні, ресурсні та інші виклики сьогодення, привертають увагу науковців різної галузевої належності (О.І. Кулик, Д.В. Молдованов, Д.О. Штода та ін.). Справ в тому, що формування ефективної системи державного стимулювання альтернативної енергетики є важливою інвестицією держави в її економічне буття, що є також важливим чинником успіху євроінтеграційного процесу. Наразі науковці докладають чимало зусиль, щоб сформулювати обґрунтовану відповідь на питання, зокрема, як швидко відновити і масштабувати розподілену генерацію, інтегрувати системи зберігання енергії,

забезпечити надійне приєднання до мереж і балансування – і водночас зберегти передбачуваність правил для інвесторів тощо.

Виклад основного матеріалу. З початком повномасштабного вторгнення рф, масовані ракетні удари спричинили пошкодження і руйнування значної частини енергосистеми України: не залишилося жодної неушкодженої теплової електростанції, постраждали понад півсотні підстанцій різних класів напруги та приблизно стільки ж високовольтних ліній електропередач. Загалом було виведено з експлуатації майже 75% потужностей вітрової енергетики та понад 20% сонячної; усі вітрові електростанції на окупованих територіях зупинені, тоді як продовжували працювати лише окремі сонячні електростанції [1, с. 5]. Війна загострила потребу в енергетичній безпеці та диверсифікації, де особливе значення має розвиток альтернативної (відновлюваної) енергетики. Водночас частина довоєнної інфраструктури зруйнована або недоступна, що вимагає нових механізмів державного стимулювання її відновлення та зростання для економіки держави. В умовах значних втрат традиційних генерувальних потужностей постала нагальна потреба у диверсифікації джерел енергії та посиленні енергетичної безпеки держави. Одним із перспективних напрямів виходу із цієї кризової ситуації є розвиток альтернативної (відновлюваної) енергетики, проте постає питання: який спосіб стимулювання виробництва такої енергетики є найбільш ефективний?

Тривалий час домінуючим інструментом адміністративно-правового регулювання стимулювання виробництва електроенергії з альтернативних джерел енергії в Україні було стимулююче тарифоутворення, інституціоналізоване у формі «зеленого» тарифу. За своєю природою цей інструмент є комплексним і науково кваліфікується як: різновид стимулюючих господарсько-правових засобів [2, с. 3]; спосіб реалізації принципу державного стимулювання альтернативної енергетики [3, с. 69]; один із прямих адміністративних засобів правового регулювання відносин у сфері використання альтернативних джерел енергії [4, с. 231]. Отже, ця тріада в своїй єдності становить певний адміністративно-правовий механізм забезпечення розвитку відновлюваної енергетики.

Нагадаємо, що «зелений» тариф запроваджено у 2008 році для обов'язкового викупу електричної енергії, виробленої на об'єктах електроенергетики, що використовують альтернативні джерела енергії (за винятком доменного та коксівного газів; з використанням гідроенергії – лише для малих ГЕС) [5].

Цей інструмент послідовно вдосконалювали, зокрема шляхом диференціації «зеленого» тарифу залежно від виду відновлюваного джерела (сонце, вітер, біомаса тощо), запровадження валютної індексації – прив'язки фіксованого мінімального розміру «зеленого» тарифу до курсу євро для зниження валютних ризиків інвесторів, а також установлення граничної дати дії механізму – 1 січня 2030 року, що окреслило горизонти планування політики підтримки [6]. У 2003 році законодавець прийняв Закон України № 555-IV «Про альтернативні джерела енергії», який став базовим у цій сфері правовідносин, тому що визначив правові, економічні, екологічні та організаційні засади використання альтернативних джерел енергії та вектував політику держави щодо сприяння розширенню їх використання у паливно-енергетичному комплексі [7].

«Зелений» тариф виконував подвійну функцію: економічну (ціновий сигнал для інвестицій у відновлювану енергетику) та адміністративно-правову (встановлення обов'язкових правил доступу до підтримки, умов приєднання до мереж і гарантованого відбору електроенергії). Така конструкція поєднала тарифне регулювання, дозвольно-ліцензійні процедури, контроль та моніторинг виконання зобов'язань, утворивши ядро адміністративно-правового механізму розвитку відновлюваної енергетики. Відтак, історична еволюція «зеленого» тарифу – від первинного запровадження до деталізації критеріїв доступу і запровадження гарантованого викупу – засвідчила його ефективність як стартового інструмента адміністративно-правового регулювання альтернативної енергетики. Водночас часові рамки дії механізму та зміна макроекономічних і безпекових умов об'єктивно зумовили необхідність модернізації інструментів його підтримки, зокрема активного переходу до прозоро-конкурентних аукціонів, інтеграції накопичувачів, розвитку розподіленої генерації тощо.

В адміністративно-правовому регулюванні стимулювання альтернативної енергетики в Україні ключовим кроком стало законодавче впровадження інституту аукціонів з розподілу квот підтримки як інструменту конкурентного відбору проектів. Йдеться про Закон України № 2712-VII «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення конкурентних умов виробництва електричної енергії з альтернативних джерел» від 25 квітня 2019 року [8], положення якого об'єктивували достатньо оптимальний рівень підтримки розвитку відновлю-

ваної енергетики: без надмірної компенсації інвесторам і без надмірного тиску на публічні фінанси. Така аукціонна модель корелювалася з кращими міжнародними практиками: прозорі процедури, чіткі квоти, рівні вимоги до попередньої кваліфікації учасників процедур та однаковий рівень відповідальності переможців тендерів [9] тощо. В ідеалі конкурентний відбір цих проєктів повинен був запрацювати, проте не запрацював. До прикладу, попри нормативну готовність і позитивний міжнародний досвід в Україні навіть до початку повномасштабного вторгнення не відбулося проведення жодного аукціону з розподілу річних квот підтримки. На практиці це засвідчило розрив між формальним запровадженням інструменту та його фактичною імплементацією (організаційні затримки, безпекові ризики, невизначеність ринку), що посилює потребу в уточненні процедур, графіків і відповідальності уповноважених органів у межах адміністративно-правового регулювання.

Повномасштабна війна, яка об'єктивно стала додатковим бар'єром для запуску аукціонів, водночас зумовила пришвидшення пошуку нових рішень підтримки виробництва електроенергії з альтернативних джерел енергії та переорієнтацію на децентралізовану генерацію із урахуванням перспектив збуту на зовнішніх ринках. Це зумовило потребу у доповненні аукціонної моделі інструментами для генеруючих установок споживачів (проєкти «за лічильником»), а також у запровадженні гарантій походження для підтвердження «зеленого» профілю електроенергії та ін. Водночас сучасні технологічні можливості суттєво актуалізують розвиток альтернативної енергетики в Україні та способи її реалізації, зокрема можливість електронної торгівлі альтернативними видами палива.

Ці та й інші напрями підтримки розвитку альтернативної енергетики відображені у Плані законопроектної роботи Верховної Ради України на 2025 рік [10], який визначив необхідність прийняття законодавчих змін щодо:

- розвитку електронної торгівлі альтернативними видами палива (на виконання рекомендацій Європейської Комісії, спрямованих на заохочення інвестицій у виробництво відновлюваних джерел енергії;
- імплементації законодавства ЄС у сфері відновлюваних джерел енергії в рамках виконання міжнародних договірних зобов'язань і вимог з виконання Національного плану дій з відновлюваної енергетики на період до 2030 р.;
- імплементації законодавства ЄС у сфері відновлюваних джерел енергії з метою виконання зобов'язань в рамках Договору про заснування Енергетичного Співтовариства, а також реалізації вимог Стратегії розвитку розподіленої генерації на період до 2035 року, пунктів Національного плану дій з відновлюваної енергетики на період до 2030 р.;
- врегулювання питань, пов'язаних з визнанням гарантій походження електричної енергії, виробленої з відновлюваних джерел енергії, виданих в Україні, поза межами митної території України;
- встановлення відповідальності за правопорушення у сфері здійснення електронної торгівлі альтернативними видами палива, недопущення зловживань у цій сфері правовідносин і заохочення інвестицій у виробництво відновлюваних джерел енергії тощо.

У сукупності такі законодавчі ініціативи спрямовані на правове закріплення та стимулювання розподіленої генерації, створення інфраструктури простежування походження електроенергії для доступу на зовнішні ринки, поєднання аукціонної моделі з адресними інструментами підтримки малих проєктів, прозорий розподіл річної квоти підтримки суб'єкта господарювання самостійно або разом з іншими суб'єктами господарювання, стимулювання встановлення генеруючих установок, що виробляють електричну енергію з відновлюваних джерел енергії та установок зберігання енергії за механізмом самовиробництва приватними домогосподарствами та державними і комунальними підприємствами, установами, організаціями тощо.

Аналіз національного законодавства, предметом правового регулювання якого є відновлювальна енергетика, дає підстави стверджувати, що український енергетичний сектор скеровується передусім на подолання викликів війни та інтеграцію до європейської енергетичної мережі. Так, законодавець уможливив продаж електроенергії за двосторонніми договорами, що дає інвесторам більше гнучкості та впевненості, зменшуючи ризики, пов'язані з традиційним механізмом «зеленого» тарифу. Політика децентралізації генерації та збільшення маневрених потужностей дозволить зменшити залежність від великих централізованих електростанцій, які є основними цілями ворожих атак.

Важливим кроком у розвитку відновлювальної енергетики в Україні є також забезпечення гарантій походження електричної енергії, виробленої з відновлюваних джерел енергії. Прозорий механізм підтвердження походження такої електроенергії є не тільки ключовим сегментом у розвитку «зеленої» енергетики в нашій державі, а й фактично посвідчує практичну реалізацію Україною своїх міжнародних зобов'язань у сфері відновлюваної енергетики.

«Сертифікована» відновлювальна електроенергія має експортний потенціал, тому що українські виробники зможуть підтвердити, що їхня продукція виготовлена з використанням чистої енергії. Це підвищить конкурентоспроможність такого товару на європейському ринку [11]. Гарантії походження створюють прозорий ринок, що може стимулювати іноземні інвестиції в будівництво нових «зелених» електростанцій, навіть в умовах війни. Отже, національні законодавчі ініціативи у сфері регулювання відновлювальної електроенергії в цілому акцептують на можливості держави і вимоги ЄС, проте їх практична реалізація є достатньо неналежною.

Висновки. Узагальнюючи наведений та й інший матеріал, доходимо висновку, що енергетична незалежність держави є надважливим чинником її безпеки економічної, політичної і навіть територіальної. Відновлювальна електроенергія, за умови ефективного її генерування, використання і належного правового регулювання, може стати потужним джерелом економічного протистояння держави не тільки воєнним викликам, а й слугуватиме надійною опорою повоєнного економічного відновлення України. Відтак, законодавчі кроки України у сфері регулювання відновлювальної електроенергії повинні бути привабливі для національних і міжнародних інспекторів і практично орієнтовані, тому що важливим є економічний результат. Це, по-перше.

По-друге, держава повинна забезпечити спрощення та стовідсоткову цифровізацію дозвільних процедур у сфері виконавчої влади, щоб виключити будь-які корупційні ризики, залишивши за собою право стратегування, регулювання, нагляду і забезпечення конкурентності ринку, максимально мінімізуючи регуляторні ризики для інвесторів і споживачів.

По-третє, національний законодавець втілює законодавчі ініціативи у сфері відновлювальної енергетики, слідуючи фактично предметним директивам дорожньої карти ЄС. І в цьому немає чогось поганого, тому що напрацьовані механізми правового регулювання цієї сфери економіки мають фактично універсальну прийнятність і застосовність. Так, Україна повинна забезпечити юридичну платформу для прозорого функціонування ринку електроенергії відповідно до європейських норм, що є необхідною умовою для членства України в ENTSO-E (Об'єднання операторів енергосистеми Європи).

По-четверте, законодавець має системно ідентифікувати і врахувати національний сегмент економічних воєнних викликів (до прикладу, відшкодування шкоди інвесторів, завданої воєнними діями та ін.), що свідчитиме про її готовність до справедливих партнерських відносин не тільки з інвесторами, а й слугуватиме сигналом демократичної «зрілості» нашої держави бути надійним економічним партнером.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кращі практики «зеленого» фінансування та повоєнного «зеленого» відродження: можливості для України. *Квартальний звіт*, 2023. № 6. 23 с. URL: <https://dixigroup.org/analytic/krashhi-praktyku-zelenogo-finansuvannya-ta-povoyennogo-zelenogo-vidnovlennya-mozhlyvosti-dlya-ukrayiny>.
2. Кулик О.І. Господарсько-правове забезпечення стимулювання виробництва енергії з використанням альтернативних джерел: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04; Донец. нац.ун-т ім. Василя Стуса. Вінниця, 2019. 231 с.
3. Молдованов, Д.В. Фінансово-правове забезпечення державної політики у сфері альтернативної енергетики: дис. ... д-ра філос.: 081. Харків, 2020. 238 с.
4. Штода Д.О. Стимулююче тарифоутворення як засіб адміністративно-правового регулювання відносин у сфері альтернативної енергетики. *Київський часопис права*. 2021. № 4. С. 230–237.
5. Про внесення змін до деяких законів України щодо встановлення «зеленого» тарифу: Закон України від 25 вересня 2008 р. № 601-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2009. № 13. Ст. 155 (дата звернення: 12.09.2025).
6. Про ринок електричної енергії: Закон України 13 квітня 2017 р. № 2019-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#Text> (дата звернення: 12.09.2025).

7. Про альтернативні джерела енергії: Закон України від 20 лютого 2003 р. № 555-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-15#Text> (дата звернення: 12.09.2025).
8. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення конкурентних умов виробництва електричної енергії з альтернативних джерел: Закон України від 25 квітня 2019 р. № 2712-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2019. № 23. Ст. 89. (дата звернення: 19.09.2025).
9. Настанови щодо державної допомоги на охорону довкілля і розвиток енергетики на 2014-2020 роки: *Міжнародний документ Європейського Союзу* від 28 червня 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_009-14#Text (дата звернення: 15.09.2025).
10. План законопроектної роботи Верховної Ради України на 2025 рік: затверджений постановою Верховної Ради України від 11 лютого 2025 р. № 4228-IX: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4228-20#Text> (дата звернення: 15.09.2025).
11. Задорожний Б. Ю. Міжнародно-правові гарантії обов'язків держави із забезпечення свободи підприємництва. *Слово Національної школи суддів України*. 2022. № 1-2 (38-39). С. 273–283.